

PERSPEKTIVE
IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH
STANDARDA U PRAVNI
SISTEM SRBIJE

KNJIGA 3

ZBORNİK RADOVA

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2013

Lektor i korektor
Irena Popović

Tehnički urednik
Zoran Grac

Korice
Marija Vuksanović

Priprema i štampa
Dosije studio, Beograd

ISBN 978-86-7630-431-8

Tiraž
500

Adresa redakcije
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje
Bulevar kralja Aleksandra 67
Tel./faks: 30-27-725, 30-27-776
e-mail: centar@ius.bg.ac.rs
web: www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 3 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2013 (Beograd : Dosije studio). – 361 str. ; 24 cm. - (Biblioteka Zbornici)

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 500.
– Str. 9–10: Predgovor / urednik ; Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-431-8

1. Лилић, Стеван [уредник] [аутор додатног текста]

а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 203584268

PRESUDE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA PROTIV SRBIJE U OBLASTI VRŠENJA RODITELJSKOG PRAVA I ODNOSA RODITELJA I DECE

Apstrakt

Pojam porodice kao osnovnog instituta porodičnog prava bio je često predmet analize porodičnopravne teorije. Tendencije u uporednom porodičnom pravu s kraja XX i početka XXI veka ogledale su se u zakonskom izostavljanju definicije porodice. Presude u odnosu na član 8 Konvencije ujedno se odnose na dve bliske oblasti koje se često prepliću – na povredu prava na privatni život i povredu prava na porodični život. Takođe, u velikom broju presuda kada je reč o povredi prava na privatni ili porodični život, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) neretko utvrdi i povredu člana 6 stava 1 Konvencije. Od osam presuda koje je ESLJP doneo protiv države Srbije u oblasti prava na poštovanje porodičnog života, u šest presuda je rešavano o pitanjima razvoda braka u vezi sa starateljstvom nad decom i održavanju ličnih odnosa roditelja i deteta (Damnjanović, Felbab, Krivošej, Tomić, V. A. M. i Veljkov). Kao pravilnost, ESLJP utvrđuje povredu prava na poštovanje porodičnog života (posebno u vezi sa članom 6 stavom 1) ako domaće vlasti u dužem periodu vremena ne izvršavaju donete odluke o vršenju roditeljskog prava i održavanju kontakta. Opravdanost takvog stava ESLJP, posebno se pokazuje ukoliko imamo u vidu činjenicu da protek vremena ima presudnu ulogu u tim sporovima. Međusobno održavanje ličnih odnosa i zajednički život roditelja i deteta predstavlja suštinski element postojanja porodičnog života. Činjenica da ne postoji porodični život između roditelja i deteta može biti rezultat: protivljenja jednog roditelja, protivljenja deteta i propusta državnih organa. Ostvarivanje prava roditelja na održavanje ličnih odnosa sa decom, uprkos aktivnom delovanju domaćih vlasti, ostaje neostvareno usled protivljenja dece.

Ključne reči: Evropski sud za ljudska prava. Pravo na poštovanje porodičnog života. Vršenje roditeljskog prava. Privremeno starateljstvo nad detetom. Kontakt roditelja i deteta. Određivanje izdržavanja.

---

* Uroš Novaković, MA, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* (179059), koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Pojam porodice kao osnovnog instituta porodičnog prava bio je često predmet analize porodičnopravne teorije. Tendencije u uporednom porodičnom pravu s kraja XX i početka XXI veka ogledale su se u zakonskom izostavljanju definicije porodice. Tako postupa i Porodični zakon Srbije iz 2005. godine i ostavlja sudovima da preciziraju pojam porodice, imajući u vidu praksu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP).¹ Naime, ESLJP u skladu sa članom 8 Evropske konvencije² o ljudskim pravima i slobodama iz 1950. godine (Konvencija), nastoji da uobliči pojam porodice kroz „porodični život” i zaštitu prava na poštovanje porodičnog života. U ovom i narednom radu, nastojaćemo da analiziramo presude ovog suda u odnosu na državu Srbiju u vezi sa zaštitom prava na porodični život, koja je navodno povređena aktima domaćih organa.

Do početka izrade ovog članka Evropski sud za ljudska prava doneo je ukupno 12 presuda protiv države Srbije koje se odnose na član 8 Konvencije. Presude se ujedno odnose na dve bliske oblasti koje se često prepliću – na povredu prava na privatni život i povredu prava na porodični život. Takođe, u velikom broju presuda u vezi sa povredom prava na poštovanje privatnog ili porodičnog života, ESLJP neretko utvrdi da je povređen i član 6 stav 1 Konvencije, koji se odnosi na pravično suđenje u razumnom roku. Od ukupnog broja presuda, četiri se odnose na pravo na poštovanje privatnog života, i to tri na postupanje i prepisku lica koja su se nalazila u pritvoru ili zatvoru (Milošević protiv Srbije, Jovančić protiv Srbije i Stojanović protiv Srbije), a jedna na lišenje poslovne sposobnosti (Solontaji Drobniak protiv Srbije). Od osam presuda relevantnih za poštovanje porodičnog života, jedna se odnosi na utvrđivanje očinstva (Jevremović protiv Srbije)³, jedna na nepružanje informacija o sudbini deteta, odnosno navodnu krađu deteta iz porodilišta (Jovanović protiv Srbije), a u šest je rešavano o pitanjima razvoda braka u vezi sa starateljstvom nad decom i održavanju ličnih odnosa roditelja i deteta (Damnjanović, Felbab, Krivošej, Tomić, V. A. M. i Veljkov). U ovom radu ćemo analizirati samo presude koje se odnose na odnose roditelja i deteta.⁴ U većini analiziranih presuda pitanje povrede člana 8 povezano je i ne može

1 Videti M. Draškić, „Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8. Konvencije”, Zbornik radova *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije*, 2006, str. 70.

2 Član 8. Konvencije glasi: „Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

3 O tome i M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd 2011, str. 240.

4 O pravu na poštovanje porodičnog života videti: Z. Ponjavić, „Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i pravo na poštovanje porodičnog života”, *Pravni život*, 9/2003, str. 821–839.

se odvojiti od povrede prava na pravično suđenje predviđeno u članu 6 stavu 1 Konvencije. Poseban značaj donetih presuda protiv Srbije ogleda se u tome što se većina presuda odnosi na sporove povodom vršenja roditeljskog prava, kontakta između roditelja i deteta i izvršenja pravnosnažnih odluka sudova o poveravanju deteta, sporova koji su pred ESLJP najčešći ako se posmatraju postupci protiv svih država potpisnica Konvencije.

Značaj presuda ESLJP ne treba previše isticati s obzirom na to da one obavezuju države potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima, te nameću državama obavezu da u budućim (istim) slučajevima isprave propuste, bilo izmenom zakonodavstva, bilo promenom postupanja državnih organa u predmetnim postupcima.⁵

*Tomić protiv Srbije*⁶

Činjenice, tok postupka i odluka domaćeg suda

Podnositeljska predstavke Slađana Tomić rođena je 1973. godine i živi u Smederevu. Ona se 1998. godine udala za P. V. i iste godine rodila njihovu ćerku A. V. Podnositeljka predstavke živela je sa roditeljima P. V. u Krupnju, dok je on živeo u Beogradu gde je studirao. Tokom 2001. godine usled razdvojenog života javili su se bračni problemi, a u februaru iste godine supružnici su prešli da žive u kuću njenih roditelja u Smederevu. Iste godine podnositeljka predstavke podnela je tužbu za razvod braka Opštinskom sudu u Krupnju. U podnetoj tužbi zahtevala je starateljstvo nad detetom i izdržavanje za dete. U julu 2001. godine Opštinski sud je razveo brak i nastavio postupak po pitanju starateljstva i izdržavanja za dete.

U februaru 2004. godine Opštinski sud je dodelio A. V. majci i obavezao P. V. da daje 10% svojih mesečnih prihoda za izdržavanje deteta. Okružni sud u Šapcu je 17. decembra 2004. potvrdio odluku Opštinskog suda u Krupnju, a Vrhovni sud Srbije je 9. marta 2006. godine potvrdio odluku Okružnog suda u Šapcu.

S obzirom na to da se A. V. od 29. juna 2001. godine nalazila kod P. V. i njegovih roditelja u Krupnju, podnositeljka je zatražila izvršenje presude iz februara 2004. godine. Opštinski sud je usvojio taj zahtev u martu 2005. godine i naložio P. V. da preda dete, što je potvrdio i Okružni sud u aprilu 2005. godine. Na dva zakazana ročišta, 28. aprila i 8. juna 2005. godine, P. V. je odbio da preda dete majci. Na sledećem održanom ročištu psiholog je naveo da A. V. ne treba prisilno odvesti, već da treba da se postepeno pripremi za promenu prebivališta. Istom prilikom određeno je da se podnositeljka sretne sa ćerkom uz obavezu P. V. da to omogući. P. V. je tri puta od suda novčano kažnjen jer nije dozvolio susret podnositeljke i A. V. i nije doveo A. V. na novo ročište 11. januara 2006. godine kada je trebalo da je preda podnositeljki. Na novom ročištu održanom ponovo bez prisustva A. V., 9. marta 2006. godine, psiholozi su smatrali da stalna neizvesnost nije u interesu deteta i da

5 O Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima videti: A. Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd 2006.

6 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 25959/06, od 26. juna 2007. godine.

će ipak morati da se pristupi prinudnom oduzimanju deteta. U martu 2006. godine pokušana je prinudna predaja deteta, ali je kuća bila prazna. U maju 2006. godine ponovo je pokušana prinudna predaja, ovoga puta u osnovnoj školi A. V., ali ona tada nije pronađena u školi. Nova prinudna mera izvršenja pokušana je u junu 2006. godine kada je policija provalila u kuću P. V., ali nije pronašla A. V. Otac je tom prilikom odbio da dá informacije gde se dete nalazi. Opštinski sud je nakon još nekoliko neodržanih ročišta 2. februara 2007. godine usvojio zahtev P. V. i odložio postupak prinudnog izvršenja do donošenje pravnosnažne odluke u postupku starateljstva.

Od 29. juna 2001. godine podnositeljka je mogla da vidi dete samo u Centru za socijalni rad u Krupnju, i to na kratko, dok je od marta 2005. godine lišena svakog kontakta sa detetom. P. V. je u aprilu 2006. godine pokrenuo postupak preinačenja pravnosnažne presude od 25. februara 2004. godine. Opštinski sud u Loznici (koji je u međuvremenu preuzeo postupak od suda u Krupnju) doneo je privremenu meru 14. juna 2006. godine da dete ostane kod oca do kraja školske godine. Okružni sud je 4. jula ukinuo ovu odluku po žalbi. U junu 2006. godine Centar za socijalni rad u Krupnju je predložio da se P. V. dodeli starateljstvo, dok je Centar za socijalni rad u Smederevu predložio da podnositeljka zadrži starateljstvo nad detetom. Opštinski sud u Loznici je, 13. decembra 2006. godine, pozivajući se na izveštaj Centra za socijalni rad prema kome se A. V. navikla na postojeću porodičnu situaciju, doneo presudu da se dete poveri P. V. i da podnositeljka plaća 25% mesečne plate za izdržavanje deteta. Utvrđeno je da podnositeljka može da viđa dete naredna tri meseca svakog petka po dva sata u prostorijama Centra za socijalni rad u Krupnju, a nakon toga jedan vikend mesečno, svaki drugi rođendan, petnaest dana za letnji i sedam dana za zimski raspust godišnje. Okružni sud je 14. marta 2007. potvrdio ovu presudu.

Podnositeljka se žalila da joj je usled neizvršenja pravnosnažne presude o poveravanju deteta od 25. februara 2004. godine bio uskraćen svaki pristup i kontakt sa njenim detetom u periodu od dve godine.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je istakao da je pravnosnažna presuda o dodeljivanju deteta majci od 25. februara 2004. godine ostala neizvršena od 18. marta 2005. godine do 14. marta 2007. godine. U periodu od dve godine, Opštinski sud je određivao novčane kazne i pokušao da sprovede prinudne mere nekoliko puta, ali se predaja deteta na kraju nikada nije obavila. Sud dalje primećuje da je podnositeljka predstavke u postupku izvršenja postupala sa naročitom pažnjom, dok je P. V. izrazio jasnu nameru da ne želi da sarađuje sa vlastima ni da preda dete majci. Sud je, dalje, našao da je bilo više perioda u kojima nije pokušano izvršenje (od 21. juna 2005. do 11. avgusta 2005. godine; od 20. septembra 2005. do 6. decembra 2005. godine; od 15. juna 2006. do 1. februara 2007. godine). S obzirom na navedene propuste u sprovođenju odluka, ESLJP smatra da organi Srbije nisu preduzeli dovoljne mere da bi se izvršila pravnosnažna presuda od 25. februara 2004. godine, te da je usled toga došlo do povrede člana 6 stava 1 Konvencije.

Povodom žalbe podnositeljke da joj je neizvršenjem pravnosnažne sudske presude o poveravanju deteta uskraćen svaki vid pristupa i kontakta sa svojim detetom u periodu od dve godine, ESLJP je najpre naglasio da uzajamno uživanje međusobnog kontakta roditelja i deteta predstavlja suštinski element porodičnog života. Pozitivna obaveza države prema članu 8 uključuje i pravo roditelja na mere koje će omogućiti ponovno spajanje sa detetom. Ipak, obaveza domaćih vlasti da preduzmu te mere nije apsolutna, posebno kada dete određeno vreme nije živelo sa drugim roditeljem. U tom slučaju neophodno je preduzeti pripreme mere. Priroda i obim tih mera zavisice od okolnosti konkretnog slučaja. U slučajevima kada postoji opasnost da bi kontakt sa roditeljem mogao da ugrozi najbolje interese deteta, na nacionalnim organima je da obezbede pravičnu ravnotežu.⁷ Sud je podsetio da delotvorno poštovanje porodičnog života zahteva da budući odnosi između roditelja i deteta ne mogu da se utvrđuju samo na osnovu pukog protoka vremena.⁸

Sud je posebno istakao da prisilna predaja deteta, iako neizbežna i pokušana nekoliko puta, nikada nije uspešno sprovedena. Legitiman interes podnositeljke da razvije vezu sa svojim detetom i dugoročni interes deteta da ima lični odnos sa majkom nacionalni organi nisu razmotrili sa dužnom pažnjom. ESLJP je utvrdio da je P. V. dozvoljeno da iskoristi pravosudni sistem dok se činjenično stanje protekom vremena nije dovoljno izmenilo da bi se omogućila i izmena pravnog stanja – donošenje izmenjene odluke o poveravanju deteta u novom postupku. Sud je zaključio da je uprkos postojanju polja slobodne procene tužene države, neizvršenjem pravnosnažne sudske odluke o poveravanju deteta povređeno pravo na porodični život podnositeljske predstavke.

*Damnjanović protiv Srbije*⁹

Činjenice, tok postupka i odluka domaćeg suda

Podnositeljska predstavke rođena je 1967. godine i živi u Obrenovcu. Ona se 1994. godine udala za D. S. sa kojim je živela u Pirotu i sa kojim je kasnije, 1996. i 1998. godine, rodila dve ćerke, A. i B. U aprilu 2003. godine podnositeljka se odselila sa decom u kuću njenih roditelja. Nedugo nakon odlaska, ona je 7. aprila Opštinskom sudu u Pirotu podnela tužbu za razvod braka u kojoj je tražila starateljstvo nad decom, plaćanje izdržavanja i privremenu meru starateljstva nad decom dok se ne završi postupak razvoda braka. Tuženi je 14. avgusta 2003. godine vratio decu da žive sa njim u Pirotu.

Opštinski sud je najpre 5. septembra 2003. godine usvojio privremenu meru, ali je Okružni sud u Pirotu 26. decembra 2003. godine ukinuo tu odluku. Opštinski sud je ponovo 13. jula 2004. godine usvojio privremenu meru, što je potvrdio Okružni sud 15. septembra 2004. godine. Nakon što je

7 Videti presudu *Hokanen protiv Finske* od 23. septembra 1994. godine.

8 *Silvester protiv Austrije* od 24. aprila 2003. godine i *V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 8. jula 1987. godine.

9 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 5222/07, od 18. novembra 2008. godine.

Opštinski sud naložio izvršenje odluke o privremenom starateljstvu, sudski izvršitelj, policija i predstavnici Centra za socijalni rad su 30. avgusta 2004. godine došli u kuću tuženog da bi preuzeli decu. Tuženi je odbio da sprovede tu odluku i tom prilikom je vezan, ali su se deca uhvatila za njega i nisu htela da odu iz kuće. U takvim okolnostima odustalo se od izvršenja privremene mere. U toku 2005. godine sud je nekoliko puta pokušao da sprovede odluku o privremenoj meri, izricao je i novčane kazne ukoliko tuženi ne preda decu, ali su svi pokušaji ostali bez uspeha.

Opštinski sud je 23. decembra 2004. godine razveo brak podnositeljke predstavke, dodelio joj isključivo starateljstvo nad decom i odredio pravo tuženog na održavanje ličnih odnosa sa decom. Okružni sud je 3. marta 2005. godine delimično ukinuo ovu presudu i naložio ponovno suđenje. Opštinski sud je posle delimičnog ukidanja presude održao devet ročišta i od Centra za socijalni rad dobio stručno mišljenje koje potvrđuje da podnositeljki predstavke treba dodeliti starateljstvo nad decom. Opštinski sud je 26. oktobra 2005. godine ponovo presudio u korist podnositeljke predstavke. Njoj je dosuđeno starateljstvo i izdržavanje dece, dok je tuženi dobio šire pravo održavanja ličnih odnosa. Okružni sud je 2. marta 2006. godine potvrdio presudu Opštinskog suda.

Opštinski sud je 11. aprila 2006. godine naložio izvršenje pravnosnažne presude u delu o starateljstvu nad decom. Tuženi je posebno obavezan da će platiti novčanu kaznu ako decu ne preda u roku od tri dana od prijema ovog rešenja. Tuženi je 12. maja 2006. godine zatražio da se izvršenje odgodi, s obzirom na činjenicu da školska godina još nije bila završena. Okružni sud je 5. juna 2006. godine potvrdio rešenje o izvršenju od 11. aprila 2006. godine. Zatim je Opštinski sud 29. juna 2006. godine odbio zahtev tuženog od 12. maja 2006. godine, ali mu je dao rok od još tri dana da preda decu. Podnositeljka predstavke je 17. jula 2006. godine poslala još jedan zahtev Opštinskom sudu, tražeći da se izvršenje pravnosnažne presude konačno sprovede. Opštinski sud je 24. jula 2006. godine naložio tuženom da plati novčanu kaznu u iznosu od 150.000 dinara. Okružni sud je 13. novembra 2006. godine ukinuo tu odluku i vratio predmet nižoj sudskoj instanci na ponovno razmatranje. Opštinski sud je 27. novembra 2006. godine održao ročište na kome je tuženi izjavio da je spreman da poštuje pravnosnažnu presudu o starateljstvu nad decom koja je doneta u korist podnositeljke, ali je ukazao na činjenicu da deca ne žele da žive sa majkom. Podnositeljka predstavke je zatim predložila da se predaja dece izvrši odmah i to u Centru za socijalni rad. Tuženi je, međutim, odbio da decu dovede u Centar za socijalni rad, ali je prihvatio da se to obavi kod njegove kuće. Podnositeljka predstavke se sa decom sastala u Centru za socijalni rad 5. novembra 2007. godine, 9. novembra 2007. godine, 13. novembra 2007. godine i 19. novembra 2007. godine. Ti susreti su bili veoma uspešni, a deca su prihvatila podnositeljku predstavke iako sa njom dugo nisu imala kontakt. Centar za socijalni rad je i pored toga primetio da deca još nisu potpuno spremna za predaju i preporučio da taj postupak bude postepeno sproveden. Dalje je odlučeno da će deca sa podnositeljkom predstavke provesti vikend od 23. novembra 2007. godine, ali se to nije ostvarilo zbog nespremnosti tuženog da saraduje.

Opštinski sud je 4. februara 2008. godine zakazao predaju dece silom za 21. februar 2008. godine. Deca su lično saslušana u Opštinskom sudu 21. februara 2008. godine. Oba deteta su izjavila da bi želela da održavaju kontakt sa majkom, ali da više vole da nastave da žive sa ocem. Opštinski sud je istog dana odlučio da prekine postupak oduzimanja dece dok jedna od stranaka ne zatraži njegovo obnavljanje. Sud je to učinio na osnovu sporazuma postignutog između stranaka i naložio da se podnositeljki predstavke dozvoli da se sastaje sa decom. Sud je dalje primetio, između ostalog, da je podnositeljka predstavke već mogla preuzeti starateljstvo nad decom, ali je očigledno oduzeta od toga zbog njihove očekivane reakcije. Podnositeljka predstavke se sa decom sastala 29. februara 2008. godine, 3. marta 2008. godine i 10. marta 2008. godine. Podnositeljka predstavke i D. S. su 21. marta 2008. godine i 3. aprila 2008. godine zatražili obnavljanje izvršnog postupka. Opštinski sud je 2. aprila 2008. godine zakazao predaju dece silom za 17. april 2008. godine. Predstavnik Centra za socijalni rad je 17. aprila 2008. godine izjavio u Opštinskom sudu da decu treba predati podnositeljki predstavke, imajući u vidu da su deca imala dovoljno prilike da sa njom ponovo uspostave kontakt. Deca su izjavila da bi želela da ostanu kod tuženog i da nastave da se viđaju sa majkom. Sudija je zatim iz sudnice udaljio tuženog i advokate stranaka da bi olakšao neformalni razgovor između dece i podnositeljke predstavke u prisustvu predstavnika Centra za socijalni rad. Nakon održanih konsultacija jedno dete je izjavilo da želi da ostane kod tuženog, a drugo „da ne zna šta da kaže”. Podnositeljka predstavke je predložila da se fizička predaja ne obavi odmah i da se zakažu njena dalja viđanja sa decom. Sudija je uprkos njenom zahtevu odlučio da decu treba fizički predati podnositeljki predstavke. Međutim, usled konstantnog protivljenja dece i ponovljenog zahteva podnositeljke predstavke da se prvo održe dodatni pripremni susreti, sudija je na kraju zakazao nekoliko takvih susreta i prekinuo postupak izvršenja. Deca su se susrela sa podnositeljkom predstavke 26. aprila 2008. godine i 4. maja 2008. godine, ali su i posle toga nastavila da žive sa tuženim.¹⁰

Podnositeljka predstavke se žalila da je zbog neizvršenja pravnosnažne presude o starateljstvu nad decom od 26. oktobra 2005. godine, kao i zbog ranijeg propusta tužene države Srbije da izvrši privremenu meru starateljstva nad decom od 13. jula 2004. godine, bila sprečena da ostvaruje svoja roditeljska prava u skladu sa relevantnim domaćim zakonodavstvom.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je istakao da se izvršenje sudske presude ne može sprečiti, poništiti niti se sa time može neopravdano kasniti,¹¹ bez obzira na to da li se presuda izvršava protiv privatnog ili državnog aktera, kao i da je na državi da preduzme sve neophodne mere da se pravnosnažna sudska presuda izvrši.

10 Vojni sud u Beogradu je 8. marta 2004. godine našao da je tuženi, oficir tadašnje Vojske Srbije i Crne Gore, kriv za otmicu dece i osudio ga na kaznu zatvora od šest meseci, uslovno na godinu dana. Vrhovni vojni sud je 26. juna 2004. godine potvrdio tu presudu po žalbi.

11 Videti presude *Horsnby protiv Grčke*, od 19. maja 1997. godine, i *Jasiuniene protiv Litvanije*, od 6. marta 2003. godine.

Sud je primetio da uzajamno uživanje međusobnog kontakta roditelja i deteta predstavlja suštinski element „porodičog života” u smislu člana 8 Konvencije.¹² Iako je primarni cilj člana 8 Konvencije da zaštiti pojedinca od proizvoljnog postupanja javnih organa, postoje i pozitivne obaveze u delotvornom poštovanju porodičnog života. U oba konteksta, mora se voditi računa o tome da se postigne pravična ravnoteža između suprotnih interesa pojedinca i društva u celini, iako država uživa određeni prostor za slobodnu procenu. U vezi sa obavezom države da sprovodi pozitivne mere, ESLJP je smatrao da član 8 sadrži pravo roditelja da preduzmu mere za njihovo ponovno spajanje sa decom, kao i obavezu nacionalnih organa da takvo spajanje olakša. U tome je odlučujuća činjenica da li su nacionalni organi preduzeli sve neophodne mere kako bi olakšali izvršenje presude ili privremene mere.¹³ Podobnost neke mere se procenjuje brzinom njenog sprovođenja, pošto protok vremena može da ima nepopravljive posledice za odnose između deteta i roditelja koji sa njim ne živi.

Sud je primetio da je nesporno da veza između podnositeljke predstavke i njene dece spada u okvir „porodičnog života” u smislu člana 8 Konvencije. ESLJP je dalje uočio da privremena mera o starateljstvu nad decom nije bila izvršena od 4. avgusta 2004. godine, kada je izvršenje naloženo, do 2. marta 2006. godine, kada je stavljena van snage zbog donošenja pravnosnažne presude o starateljstvu nad decom. Zatim, ESLJP je utvrdio da su domaći sudovi pribegavali novčanom kažnjavanju tuženog u pokušaju da obezbede njegovo poštovanje donetih odluka. Najzad, a kao najvažnije, tuženi je tokom postupka prinudnog izvršenja privremeno vezan, a deca su predata podnositeljki predstavke, ali podnositeljka predstavke nije mogla da ih fizički preuzme pošto su deca počela da plaću i odbila da napuste tuženog. Takođe, na ročištima održanim 2008. godine i pored odluke domaćeg suda da se deca fizički predaju podnositeljki, ona su konstantno odbijala da počnu da žive sa njom.

Imajući u vidu navedene činjenice, ESLJP je utvrdio da je država Srbija preduzela sve neophodne mere da se predmetna privremena mera za starateljstvo nad decom izvrši. Prema tome, ESLJP je našao da nije došlo do povrede člana 8 Konvencije.¹⁴

12 Videti *Monory protiv Rumunije i Mađarske* od 5. aprila 2005. godine.

13 Presuda *Sylvester protiv Austrije* od 24. aprila 2003. godine.

14 Paralelno sa pozivanjem na povredu člana 8 Konvencije, podnositeljka se žalila i na povredu člana 6 stava 1 Konvencije. U tom delu ESLJP je istakao: 1) da je sporni postupak izvršenja trajao oko dve godine; 2) da su deca bila voljna da provode vreme sa podnositeljkom predstavke, ali su jasno stavila do znanja želju da nastave da žive sa tuženim; 3) da je sam tuženi najvećim delom bio nekooperativan; 4) da je Centar za socijalni rad, kao državni organ, igrao konstruktivnu ulogu u postupku; 5) da su domaći sudovi dosuđivali novčane kazne u dva navrata, u pokušaju da obezbede da tuženi poštuje sudske odluke. Kao najvažnije, ESLJP je istakao da je Opštinski sud 17. aprila 2008. godine naložio fizičku predaju dece podnositeljki predstavke, ali podnositeljka predstavke, na kraju, iako se marljivo trudila tokom celog postupka, nije mogla fizički da preuzme decu bez njihovog izričitog pristanka. Iako se saosećao sa tvrdnjama podnositeljke predstavke, ESLJP je zaključio da je država Srbija preduzela neophodne mere da se pravosnažna presuda doneta u njenu korist izvrši i da nije došlo do povrede člana 6 stava 1 Konvencije.

*Felbab protiv Srbije*¹⁵**Činjenice, tok postupka i odluka domaćeg suda**

Podnosilac predstavke je rođen 1969. godine i živi u Zrenjaninu. On se 1. avgusta 1992. godine venčao sa M. F. Njihova deca Z. F. i N. F. rođena su 6. februara 1993. godine i 9. septembra 1994. godine. Podnosilac predstavke i M. F. su imali bračne probleme tokom 1998. godine, pa se M. F. odselila 19. aprila 1998. godine, ali su deca ostala kod podnosioca predstavke.

Podnosilac predstavke je 31. avgusta 1999. godine podneo tužbu Opštinskom sudu u Zrenjaninu, tražeći razvod braka, starateljstvo nad decom i izdržavanje za decu. U januaru 2000. godine M. F. je provela nekoliko dana sa decom, ali ih posle toga nije vratila podnosiocu predstavke.

Opštinski sud je 6. juna 2000. godine doneo presudu kojom razvodi brak, dodelio M. F. starateljstvo nad decom, naložio podnosiocu predstavke da plaća mesečno izdržavanje i dosudio da podnosilac predstavke može da provede sa decom svaki prvi i treći vikend u mesecu, kao i sedam, odnosno četrnaest dana za zimski i letnji rasput. Presuda je postala pravosnažna 28. septembra 2000. godine.

Podnosilac predstavke je 9. avgusta 2006. godine podneo tužbu Opštinskom sudu, tražeći starateljstvo nad Z. F. i N. F., kao i izmenu dosuđenog izdržavanja. S druge strane, M. F. je 22. avgusta 2006. godine podnela posebnu tužbu Opštinskom sudu, tražeći izmenu prava podnosioca predstavke na viđanje sa decom. Opštinski sud je 11. septembra 2006. godine združio ta dva postupka u jedan predmet. Sud je posebno naložio da će podnosilac predstavke imati pravo da sa Z. F. i N. F. bude svake subote između 10 sati pre podne i 4 sata posle podne, čime su ograničena njegova prethodna prava na viđanje sa decom.

Pošto je M. F. uskratila podnosiocu pravo na viđanje sa decom, on je 28. septembra 2000. godine podneo Opštinskom sudu predlog za izvršenje. Opštinski sud je 6. oktobra 2000. godine izdao rešenje o izvršenju u kojem se navodi da će M. F. biti novčano kažnjena sa 1.500 dinara ako se ne bude pridržavala ovog rešenja. Podnosilac predstavke je 8. novembra 2000. godine obavestio Opštinski sud da mu je uskraćeno svako viđanje sa decom i zatražio da se primeni uslovna novčana kazna. Opštinski sud je 28. novembra 2000. godine odbacio ovaj predlog kao prevremen, navodeći da je M. F. primila rešenje o kojem je reč 20. novembra 2000. godine. Opštinski sud je 27. marta 2001. godine potvrdio svoju odluku od 28. novembra 2000. godine. Podnosilac predstavke je 25. juna 2001. godine obavestio Opštinski sud da njegov kontakt sa decom zavisi od raspoloženja njegove bivše supruge i istakao da se pravosnažna presuda od 6. juna 2000. godine ignoriše. Opštinski sud je 29. juna 2001. godine doneo odluku da se primeni navedena novčana kazna i ponovo naložio M. F. da poštuje prava podnosioca predstavke na viđanje sa decom.

15 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 14011/07, od 14. aprila 2009. godine.

Centar za socijalni rad je 22. decembra 2003. godine podneo izveštaj u kojem se navodi da se podnosilac predstavke nije njima obraćao. Isti organ je 12. oktobra 2006. godine primetio da je izvršni postupak nedelotvoran zbog toga što deca i majka ne saraduju,¹⁶ da je kontakt između podnosioca predstavke i dece ponovo uspostavljen u leto 2005. godine, da je u aprilu 2006. godine Z. F. pobegla kod podnosioca predstavke i da podnosilac predstavke nema dobar uticaj na Z. F. Početkom 2007. godine Z. F. je ponovo otišla da živi kod podnosioca predstavke. Ona je posredstvom Centra za socijalni rad na kraju vraćena majci. Z. F. je 6. novembra 2006. godine izjavila da bi više volela da živi kod podnosioca predstavke. S druge strane, drugo dete N. F. je 21. decembra izjavio da on želi da ostane da živi kod majke, ali da je spreman da se redovno viđa sa podnosiocem predstavke. Utvrđeno je, takođe, da su u decembru 2007. godine i Z. F. i N. F. živeli kod podnosioca predstavke, zbog čega mu je Opštinski sud 17. decembra 2007. godine naložio da ih vrati majci. U posebnom predmetu, Opštinski sud je 26. decembra 2007. godine presudio da M. F. ima zakonsko pravo da Z. F. odvede iz kuće podnosioca predstavke, gde je ona privremeno boravila. Ova presuda je postala pravno-snažna 26. decembra 2007. godine, a Z. F. je vraćena da živi kod majke. Centar za socijalni rad je u nizu izrečenih mera predložio da se izvršni postupak prekine. Opštinski sud je 22. maja 2008. godine okončao izvršni postupak.

Ovaj slučaj ima i svoju krivičnopravnu dimenziju. Naime, Opštinski sud je 20. aprila 2005. godine našao da je podnosilac predstavke kriv što nije plaćao izdržavanje za dete u periodu od 8. oktobra 2001. godine do 8. marta 2005. godine i osudio ga na zatvorsku kaznu od četiri meseca, uslovno na godinu dana. Opštinski sud je 28. septembra 2007. godine opozvao uslovnu kaznu i naložio podnosiocu predstavke da služi zatvorsku kaznu od četiri meseca. Ta odluka je postala pravno-snažna 7. novembra 2007. godine, a podnosilac predstavke je počeo sa služenjem zatvorske kazne 4. februara 2008. godine. Opštinski sud je, međutim, 23. aprila 2008. godine naredio da podnosilac predstavke bude oslobođen uslovno.¹⁷

Podnosilac predstavke se žalio na povredu člana 6 st. 1 i člana 8 Konvencije zbog neizvršenja pravno-snažnog rešenja o viđanju sa decom od 6. juna 2000. godine.

16 Sudija Danute Jočiene iznela je izdvojeno mišljenje u odnosu na većinu koja je utvrdila povredu člana 8 Konvencije. Jedan od osnovnih istaknutih argumenata je da su domaći organi preuzeli sve neophodne mere da uspostave kontakt oca i dece, ali da to nije bilo moguće posebno zbog protivljenja dece.

17 U vezi sa krivičnim postupkom povodom nedavanja izdržavanja ističemo postojanje sledećih činjenica: posle razvoda braka sa M. F. podnosilac predstavke se ponovo oženio i rodilo mu se još troje dece. Njemu je 22. februara 2007. godine uspostavljena dijagnoza da boluje od hipertenzije, hipoglikemije i spondiloze. Nacionalna služba za zapošljavanje je 11. jula 2008. godine potvrdila da je podnosilac predstavke zvanično nezaposlen od 1987. godine, osim na kratko, između 26. oktobra 2001. godine i 6. marta 2002. godine. Ispostavilo se, međutim, da je on nezvanično radio u tom periodu i da je povremeno primao različite vrste socijalne pomoći.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je primetio, na prvom mestu, da je pravnosnažna odluka o pravu na viđanje sa decom od 6. juna 2000. godine ostala neizvršena od 6. oktobra 2000. godine do 22. maja 2008. godine, kad je sporni izvršni postupak okončan. Drugo, pošto je doneo rešenje o izvršenju, Opštinski sud je imao obavezu da postupi po službenoj dužnosti. U tom periodu Opštinski sud je samo potvrdio ranije određenu novčanu kaznu, naložio M. F. da plati navedene troškove i otkazao zakazano ročište. Dalje, ESLJP je primetio da je Opštinski sud propustio da primeni prinudne mere i pored jasno izraženog stava bivše supruge podnosioca predstavke da ne želi da sarađuje. Uprkos osetljivosti spornog postupka, kao i činjenici da je podnosilac predstavke mogao da viđa decu samo nezvanično, ESLJP je smatrao da organi Srbije nisu preduzeli dovoljne mere da se izvrši pravnosnažna odluka o pravu na viđanje sa decom od 6. juna 2000. godine. Stoga, ESLJP je utvrdio da je došlo do povrede člana 6. stava 1. Konvencije.

U pogledu povrede prava na porodični život, Sud je primetio da uzajamno uživanje roditelja i deteta u međusobnom kontaktu predstavlja suštinski element „porodičnog života” u smislu člana 8 Konvencije. Član 8 uključuje i pravo roditelja na mere koje će im omogućiti ponovno spajanje sa detetom i obavezu državnih organa da olakšaju ta ponovna spajanja.¹⁸ Odlučujuće je da li su državni organi preduzeli sve neophodne mere da bi olakšali izvršenje sudskih odluka u vezi sa decom kako se može razumno zahtevati u posebnim okolnostima svakog predmeta. U tom kontekstu, adekvatnost mere se presuđuje brzinom njenog sprovođenja, pošto protek vremena može imati nepopravljive posledice za odnose između deteta i roditelja sa kojim dete ne živi. Na kraju, Sud podseća da iako mere prinude nisu poželjne u ovoj osetljivoj materiji, upotreba sankcija ne sme biti isključena u slučaju nezakonitog ponašanja roditelja sa kojim deca žive.

ESLJP je našao da organi Srbije nisu učinili sve što je u njihovoj moći i što se od njih moglo opravdano očekivati. Iako je podnosilac predstavke imao sporadični kontakt sa decom, njegova prava na viđanje sa decom, kako je predviđeno presudom Opštinskog suda od 6. juna 2000. godine, nikada nisu ostvarena, a umesto toga, na kraju su mu ograničena presudom istog suda od 12. aprila 2007. godine. Legitimni interes podnosioca predstavke da razvija i održava vezu sa svojom decom i njihov dugoročni interes u istom smislu time nisu propisno razmotreni, zbog čega je podnosilac predstavke pretrpeo posebno kršenje prava na poštovanje porodičnog života zajemčenog članom 8 Konvencije.¹⁹

18 Videti presude *Ignaccolo-Zenide protiv Rumunije* br. 31679/96, *Nuutinen protiv Finske* br. 32842/96 i *Iglesias Gil i A. U. I. protiv Španije* br. 56673/00.

19 Videti presude *Görgülü protiv Nemačke* od 26. februara 2004. godine i *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva* od 24. februara 1995. godine.

*Krivošej protiv Srbije*²⁰**Činjenice, tok postupka i odluka domaćeg suda**

Podnositeljka predstave je rođena 1969. godine i živi u Nišu. Ona se 23. maja 1993. godine udala za N. C., a 1. februara 1994. godine rođen je njihov sin O. C. Neposredno nakon rođenja deteta počeli su bračni problemi između supružnika. U avgustu 1999. godine podnositeljka predstave se iselila, a O. C. je ostao kod N. C.

Podnositeljka predstave je 2000. godine podnela tužbu Opštinskom sudu u Nišu, tražeći razvod braka, starateljstvo nad O. C. i doprinos za njegovu izdržavanje. Opštinski sud je 7. oktobra 2002. godine doneo presudu kojom razvodi brak, starateljstvo nad O. C. dodeljuje N. C., određuje da podnositeljka za dete plaća mesečno izdržavanje, uređuje lične odnose majke i deteta tako da ona može da provede sa O. C. svaki prvi i treći vikend svakog meseca, kao i deo njegovog zimskog, odnosno letnjeg raspusta. Presuda je postala pravosnažna 18. novembra 2002. godine.

Pošto joj je N. C. uskratio pravo da vidi svoje dete, podnositeljka predstave je 5. februara 2003. godine podnela predlog za izvršenje Opštinskom sudu. Navedeni sud je 10. februara 2003. godine doneo rešenje o izvršenju, a isti sud je 30. jula 2003. godine kaznio N. C. u iznosu od 5.000 dinara zbog nepostupanja po rešenju.

Centar za socijalni rad u Nišu je 21. maja 2003. godine izmenio pravo podnositeljke na kontakt sa detetom, i to svake subote između 9 i 14 časova. Ujedno je odredio za N. C. nadzor nad vršenjem roditeljskog prava zato što je odbio da poštuje prava podnositeljke predstave da održava kontakt sa detetom. Centar za socijalni rad je 5. aprila 2004. godine obavestio Opštinski sud o svojoj odluci donetoj 21. maja 2003. godine i primetio da je, i pored velikog interesovanja, podnositeljka predstave mogla samo na kratko da vidi dete u prostorijama Centra.

Opštinski sud je 16. aprila 2004. godine naložio izvršenje presude donete 7. oktobra 2002. godine, koja je izmenjena rešenjem Centra za socijalni rad od 21. maja 2003. godine. Sud je utvrdio da će, ako ne bude poštovao prava podnositeljke predstave da održava kontakt sa detetom, N. C. biti novčano kažnjen u iznosu od 5 000 dinara, kao i da se, konačno, sud može pozvati i na prinudno izvršenje. Nakon kratkog pojavljivanja N. C. pred Opštinskim sudom 23. septembra 2005. godine i 5. oktobra 2006. godine, sud je obavestio podnositeljku predstave da spisi njenog predmeta ne mogu da se nađu.²¹ Podnositeljka predstave je stoga 13. marta 2008. godine zatražila rekonstrukciju spisa predmeta, a Opštinski sud je 5. juna 2008. godine prihvatio taj zahtev. Spis predmeta je u međuvremenu pronađen. Sud je istovremeno na-

20 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 42559/08, od 13. aprila 2010. godine.

21 Naknadno je utvrđena materijalna istina o tome gde se nalaze spisi predmeta. Naime, Opštinski sud u Nišu je 25. jula 2007. godine dao otkaz svom sudskom izvršitelju zaduženom za predmet podnositeljke predstave i 20. maja 2008. godine otkrio da se spis predmeta podnositeljke predstave nalazi ispod njegovog radnog stola.

ložio izvršenje ranije određene novčane kazne i naveo da će se odrediti nova novčana kazna u iznosu od 10.000 dinara ako N. C. ne postupi po rešenju od 16. aprila 2004. godine u dodatnom roku od tri dana. Sud je na kraju naveo da će se, ako ponovljene novčane kazne ne obezbede poštovanje rešenja, pravo podnositeljke predstavke da viđa dete izvršiti prinudnim putem. Centar za socijalni rad je 2. decembra 2008. godine obavestio Opštinski sud da podnositeljka predstavke nije videla O. C. od septembra 2007. godine, kada su se N. C. i O. C. odselili iz Niša u Beograd i da podnositeljku predstavke nisu obavestili o novoj adresi. Policija je 30. aprila 2009. godine obavestila Opštinski sud da je N. C. prijavio prebivalište u Beogradu, a 5. juna 2009. godine podnositeljka je sudu dostavila njegovu novu adresu. Spis predmeta podnositeljke predstavke je 4. juna 2009. godine prosleđen Opštinskom sudu u Beogradu, a N. C. je 1. oktobra 2009. godine obavestio navedeni sud o svojoj trenutnoj adresi u Beogradu. Opštinski sud je istog dana naložio da se rešenje od 2. oktobra 2008. godine uruči N. C. i izvrši.

Podnositeljka predstavke se žalila u skladu sa članom 6 st. 1 i članom 8 Konvencije na neizvršenje pravnosnažnog rešenja o viđanju sa detetom donekog 7. oktobra 2002. godine, koje je izmenjeno 21. maja 2003. godine.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava na početku je primetio da je, bez obzira na to da li se izvršenje sprovodi protiv privatnog ili državnog subjekta, na državi da preduzme sve neophodne korake radi izvršenja pravnosnažne sudske odluke i da time obezbedi delotvorno učešće njenog celokupnog aparata, a ako to ne učini, neće biti ispunjeni zahtevi sadržani u članu 6 st. 1 Konvencije. Sud je u konkretnom slučaju istakao: da je nalog o održavanju kontakta sa detetom iz pravnosnažne presude od 7. oktobra 2002. godine, koji je izmenjen 21. maja 2003. godine, ostao neizvršen; da su domaći sudovi, nakon što su doneli rešenja o izvršenju imali obavezu da postupaju po službenoj dužnosti; da je Srbija ratifikovala Konvenciju 3. marta 2004. godine, što znači da je postupak o kome je reč bio u nadležnosti Suda *ratione temporis* u periodu od skoro pet godina; da su u ovom periodu domaći sudovi novčano kaznili N. C. samo jednom, a da ta novčana kazna nije nikada naplaćena; da su sudski organi izgubili spis predmeta i nisu preduzeli nikakve značajne korake u periodu između 28. oktobra 2004. godine i 2. oktobra 2008. godine; da je sudski izvršilac o kome je reč radio u Opštinskom sudu u Nišu, pa se njegov loš rad zbog toga pripisuje tuženoj državi bez obzira na to što mu je radni odnos kasnije prestao; da je organima Srbije bilo potrebno više od dve godine da utvrde novu adresu N. C. u Beogradu; da podnositeljka predstavke očigledno nije imala nikakav kontakt sa detetom od septembra 2007. godine. Sud je dalje utvrdio da je tokom postupka podnositeljka predstavke učinila sve što je u njenoj moći da se nalog iz pravnosnažne presude o kontaktu sa detetom izvrši, dok domaći organi nisu upotreбили nijednu prinudnu meru uprkos jasnom stavu druge strane da ne želi da saraduje, uključujući i očigledan pokušaj N. C. da prikrije svoje novo prebivalište u drugom gradu u periodu od septem-

bra 2007. godine do oktobra 2009. godine. Bez obzira na osetljivost spornog postupka, kao i činjenicu da je podnositeljka predstavke mogla povremeno da viđa dete pre septembra 2007. godine, Sud je zaključio da organi Srbije nisu postupali marljivo i da nisu preduzeli dovoljno koraka da se nalog iz pravnosnažne presude od 7. oktobra 2002. godine, koji je izmenjen 21. maja 2003. godine, sprovede. Iz navedenih razloga, ESLJP je našao da je došlo do povrede člana 6 stav 1 Konvencije.

Pre razmatranja konkretnog slučaja ESLJP je ponovio da međusobni kontakt roditelja i deteta predstavlja osnovni element „porodičnog života”, na osnovu značenja člana 8 Konvencije. Takođe, član 8 sadrži pravo roditelja da se preduzmu mere radi njihovog ponovnog spajanja sa decom i obavezu nacionalnih organa da olakšaju ta ponovna spajanja. Prema tome, odlučujuće je da li su nacionalni organi preduzeli sve neophodne mere da olakšaju izvršenje sudskog naloga u vezi sa detetom kako se može opravdano tražiti u posebnim okolnostima svakog predmeta. To da li je neka mera odgovarajuća procenjuje se na osnovu brzine njenog sprovođenja, pošto protek vremena može imati nepopravljive posledice za odnose između deteta i roditelja sa kojim dete ne živi, posebno imajući u vidu činjenicu da ne postoji zajednički život roditelja i deteta. Sud je, dalje, podsetio da iako mere prinude nisu poželjne u ovoj osetljivoj oblasti, upotreba kazni se ne sme isključivati u slučaju nezakonitog ponašanja roditelja sa kojim deca žive.

Sud smatra da organi Srbije nisu učinili sve što je u njihovoj moći, a što se od njih moglo razumno očekivati, posebno se osvrćući na činjenicu da iako je podnositeljka predstavke imala povremene kontakte sa detetom do septembra 2007. godine, a posle toga izgleda da nije nijednom videla dete, njeno pravo na kontakt sa detetom, kako je predviđeno nalogom iz pravnosnažne presude od 7. oktobra 2002. godine (izmenjene 21. maja 2003. godine) nije nikada na propisan način izvršeno. Zakoniti interes podnositeljke predstavke da razvija i održava vezu sa svojim detetom i njegov dugoročni interes u istom smislu, stoga, nisu nikada valjano razmatrani.²² Shodno tome, ESLJP je zaključio da je podnositeljka pretrpela posebno kršenje prava na poštovanje porodičnog života zajamčeno članom 8 Konvencije.

*Veljkov protiv Srbije*²³

Činjenice, tok postupka i odluka domaćeg suda

Podnositeljka predstavke rođena je 1958. godine i živi u Jadranskoj Lešnici. Podnositeljka je sa njenim partnerom P. J. živela u Beogradu od maja 2001. godine do januara 2006. godine, kada se preselila u roditeljsku kuću zbog toga što ju je njen partner navodno psihički zlostavljao. Njihova kćerka M. J., koja je rođena 2002. godine, nastavila je da živi sa ocem.

Podnositeljka predstavke je 20. februara 2006. godine podnela tužbu protiv P. J. Opštinskom sudu u Beogradu tražeći vršenje roditeljskog prava i

22 Videti presudu *Görgülü protiv Nemačke*, br. 74969/01, od 26. februara 2004. godine

23 Presuda Evropskog suda za ljudska prava, br. 23087/07, od 19. aprila 2011. godine.

izdržavanje za dete. Tuženi je 1. marta 2006. godine podneo istovetnu tužbu protiv podnositeljke, takođe tražeći vršenje roditeljskog prava i izdržavanje za dete. Gradski centar za socijalni rad, Odeljenje Palilula, podneo je mišljenje u kojem je navedeno da vršenje roditeljskog prava treba poveriti majci. Podnositeljka predstavke je 17. maja 2006. godine zatražila od suda da donese rešenje o privremenoj meri kojim uređuje njeno pravo održavanja kontakata sa M. J. Opštinski sud je 15. juna 2006. godine naložio tuženom da podnositeljki predstavke dozvoli da viđa M. J. tako što će njihovu kćerku dovoditi poslednjeg petka u mesecu u 14 sati u Centar za socijalni rad u Loznici i uzimati je od podnositeljke predstavke u Beogradu u isto vreme, sledećeg petka. Tuženi je 20. juna 2006. godine stavio primedbu na mišljenje Centra za socijalni rad iz maja 2006. godine i naknadno se žalio na rešenje o određivanju privremene mere.

Okružni sud u Beogradu je 14. septembra 2006. godine odbio žalbu tuženog i potvrdio rešenje o privremenoj meri od 15. juna 2006. godine.

Centar za socijalni rad Palilula je, u međuvremenu, 6. novembra 2006. godine, obavestio Opštinski sud da je primedba tuženog na njihovo prvo mišljenje od 16. maja 2006. godine usvojena, zato što je nadležno Ministarstvo utvrdilo nepravilnosti u njegovom radu. Centar je, takođe, upozorio sud da nije mogao pouzdano da proceni da li je zaključak tog mišljenja bio u najboljem interesu deteta, posebno zbog potrebe da se utvrdi stanje mentalnog zdravlja podnositeljke predstavke. Prema dodatnom mišljenju Centra za socijalni rad od 4. decembra 2006. godine,²⁴ Opštinski sud je 11. decembra 2006. godine doneo novo rešenje o privremenoj meri, ograničivši viđanje podnositeljke predstavke sa ćerkom na dva sata svakog petka u prostorijama Centra za socijalni rad Palilula u Beogradu. Okružni sud u Beogradu je 14. februara 2007. godine potvrdio novo rešenje Opštinskog suda o privremenoj meri.

Podnositeljka predstavke je 4. decembra 2006. godine pokrenula postupak protiv P. J., zatraživši da on bude lišen roditeljskog prava zbog ponašanja prema njihovom detetu. Tuženi je podneo isti zahtev protiv podnositeljke predstavke, a Opštinski sud je na kraju spojio ta dva postupka. Tokom postupka, 11. septembra 2007. godine, podnositeljka je tražila meru kojom bi sud zabranio nasilje u porodici. Ona je tvrdila da joj P. J. preti, zbog čega se plašila da dolazi na zakazana viđanja sa svojom kćerkom. Sud je 3. decembra 2007. godine usvojio njen zahtev i izdao privremenu meru zabrane da joj se P. J. približava i dalje je uznemirava. Međutim, Okružni sud je 6. novembra 2008. godine ukinuo privremenu meru po žalbi i vratio predmet na ponovno

24 Centar za socijalni rad je u tom mišljenju naveo da je, s obzirom na nepostojanje redovnog i kvalitetnog kontakta između podnositeljke predstavke i M. J. poslednjih meseci, u najboljem interesu deteta da privremeno ostane da živi sa ocem. Centar je predložio da se ulože dodatni napor za uspostavljanje veze između majke i kćerke. Ističemo da je Centar na sopstvenu inicijativu 10. maja 2010. godine doneo rešenje da Savetovalište za brak i porodicu obavlja korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskih prava, najmanje šest meseci. Savetovalište je trebalo da radi sa roditeljima kako bi im pomoglo da bolje razumeju svoja roditeljska prava i odgovornosti, kao i potrebe njihove kćerke.

razmatranje. Opštinski sud je 2. februara 2009. godine odlučio da postupak za zaštitu od nasilja u porodici odvoji od postupka za lišenje roditeljskog prava. Isti sud je 21. oktobra 2009. godine usvojio meru zabrane nasilja u porodici i zabranio tuženom da podnositeljku predstavke uznemirava godinu dana, kao i da ne sme da se priblažava podnositeljki predstavke i mestu njenog boravišta više od 500 metara, osim kada je neophodno da bi se omogućio kontakt između nje i deteta.

Tokom 2006. i 2009. godine Opštinski sud je odložio nekoliko ročišta zbog reforme pravosuđa, nedolaska stranaka i štrajka Advokatske komore.

Podnositeljka je 31. decembra 2007. godine obavestila Centar za socijalni rad Palilula da se ponovo udala i da je promenila prezime. Kad je Centar zatražio da prisustvuje planiranim viđanjima sa M. J., podnositeljka je izjavila da nema dovoljno novca da putuje u Beograd i da se plaši tuženog.

Podnositeljka predstavke je 2008. godine zatražila od Opštinskog suda da pribavi mišljenje veštaka o psihofizičkoj sposobnosti nje i tuženog da se brinu o detetu. Posle pregleda stranaka i M. J., 19. i 24. marta 2009. godine, dostavljen je izveštaj 27. aprila 2009. godine o sposobnostima stranaka da vrše roditeljska prava. Naknadno, 15. maja 2009. godine, dostavljen je i dodatni izveštaj u kome se preporučuje da se vršenje roditeljskog prava poveri tuženom. Osnovni sud²⁵ je 18. juna 2010. godine naložio psihologu u školi koju M. J. pohađa da dostavi procenu psihofizičkog stanja deteta. Sud je, takođe, naložio i Centru za socijalni rad Palilula da obezbedi novo mišljenje o utvrđivanju načina vršenja roditeljskog prava i da obavesti sud o rezultatima korektivnog praćenja vršenja roditeljskog prava od strane Savetovaništa za brak i porodicu.

Svi postupci su u trenutku podnošenja predstavke pred Evropski sud za ljudska prava bili u toku.

Podnositeljka predstavke se žalila zbog toga što parnica za vršenje roditeljskog prava traje preterano dugo i da je to sprečava u vršenju njenih roditeljskih prava. Podnositeljka se, takođe, žalila zbog neizvršenja rešenja o privremenim merama od 15. juna i 11. decembra 2006. godine, čime je povređeno njeno pravo na poštovanje porodičnog života.

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je podsetio da se razumnost dužine postupka mora procenjivati u svetlu okolnosti predmeta i pozivanjem na sledeće kriterijume: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke i relevantnih organa, važnost spora za podnosioca predstavke.²⁶ U predmetima koji se odnose na građanski status, naročito je relevantan značaj spora za podnosioca predstavke, te je potrebna posebna marljivost s obzirom na moguće posledice koje može imati preterana dužina postupka, posebno imajući u vidu uživanje prava na poštovanje porodičnog života. Posebna pažnja i ažurnost

25 Posle reforme pravosuđa iz 2009. godine, Osnovni sud u Beogradu je postao nadležan u ovom predmetu.

26 Videti presudu *Frydlender protiv Francuske*, br. 30979/96, od 27. juna 2000. godine.

potrebne su u predmetima u kojima se sporni postupak odnosi na održavanje ličnih odnosa roditelja i deteta, kao i na izdržavanje deteta.

Sud je istakao da je period koji treba uzeti u obzir počeo 20. februara 2006. godine, kada je podnositeljka podnela građansku tužbu, koja još nije rešena. ESLJP je konstatovao da predmetni postupak u prvoj instanci traje pet godina i dva meseca i da još nije završen. Dalje, Sud je konstatovao da je na početku sporni postupak bio osetljive prirode u vezi sa pitanjima vršenja roditeljskog prava i izdržavanja i da se može smatrati da je donekle složen. S druge strane, a s tim u vezi, pitanja o kojima je reč u ovom postupku očigledno su od velike važnosti za podnositeljku predstavke.

Sud je, dalje, naznačio nekoliko značajnih propusta u radu državnih organa i propuste da se obezbedi brz završetak postupka o kojem je reč: brojna ročišta su odložena od pokretanja postupka, uključujući i četiri ročišta koja su odložena iz razloga u vezi sa unutrašnjom organizacijom;²⁷ bilo je potrebno više od godinu dana da se objedine tužbe koje su podnele strane u postupku; bilo je potrebno više od godinu dana i dva meseca da se donese odluka o rešenju o privremenoj meri; Opštinskom sudu je bilo potrebno mesec i po dana da žalbu tuženog na rešenje o privremenoj meri viđanja deteta prosledi Okružnom sudu u hitnom slučaju kao što je ovaj; domaći sudovi nisu preduzeli suštinske proceduralne korake u periodu između 16. juna i 19. decembra 2008. godine, kao i između 9. decembra 2009. godine i 17. juna 2010. godine. Sud je primetio da ponašanje podnositeljke predstavke nije značajno doprinelo procesnom odugovlačenju na koje se žali, izuzev sedam dana u vezi sa njenim zahtevom za izuzeće predsedavajućeg sudije, i odlaganju ročišta zakanog za 30. septembar 2009. godine.

Imajući u vidu važnost predmeta postupka i zahtev da se postupa sa posebnom marljivošću, ukupna dužina postupka u konkretnom slučaju bila je prekomerna, a zahtev „razumnog roka” nije ispunjen, te je ESLJP utvrdio da je došlo do povrede člana 6. st. 1. Konvencije.

U vezi sa povredom prava na porodični život, ESLJP je konstatovao da obostrano uživanje roditelja i deteta u zajedničkom društvu predstavlja osnovni element „porodičnog života” u smislu člana 8 Konvencije. Iako je primaran cilj člana 8 da zaštiti pojedinca od proizvoljnih radnji državnih organa, osim toga postoje i pozitivne obaveze svojstvene delotvornom poštovanju porodičnog života. U oba konteksta mora se voditi računa da se između suprotnih interesa pojedinca i zajednice kao celine postigne pravična ravnoteža, iako država uživa određeni prostor za procenu u postizanju takve ravnoteže.²⁸ Sud je podsetio da obaveza nacionalnih organa da preuzmu mere da olakšaju ponovno spajanje roditelja i dece nije bezuslovna, pošto ponovno spajanje roditelja sa detetom koje je neko vreme živelo sa drugim roditeljem ili drugim osobama neće moći odmah da se dogodi, a možda će biti potrebne

27 Odlaganje ročišta zbog štrajka Udruženja advokata ESLJP nije pripisao odgovornosti države Srbiji. U skladu sa takvim stavom Suda je i presuda *Pafitis i drugi protiv Grčke* od 26. februara 1998. godine.

28 Videti *Keegan protiv Irske* od 26. maja 1994. godine.

i pripremne mere u vezi sa ponovnim spajanjem. Priroda i obim te pripreme zavisice od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Iako domaće vlasti moraju učiniti sve da olakšaju tu saradnju, svaka obaveza primene prinude u ovoj oblasti mora biti ograničena pošto se moraju uzeti u obzir interesi, prava i slobode svih zainteresovanih, a posebno najbolji interesi deteta. U predmetima u vezi sa izvršenjem odluka u sferi porodičnog prava, ESLJP je više puta konstatovao da je odlučujuće da li su nacionalni organi preduzeli sve neophodne korake da olakšaju izvršenje u onoj meri u kojoj se to može razumno zahtevati u posebnim okolnostima svakog predmeta.²⁹ O adekvatnosti neke mere sudi se na osnovu brzine njenog sprovođenja, pošto protek vremena može imati nepopravljive posledice za odnose između deteta i roditelja sa kojim dete ne živi.

Povodom navodne povrede člana 8 Konvencije, ESLJP je u nastavku primetio da su posle predloga podnositeljke predstavke da se donese rešenje o privremenoj meri radi regulisanja njenog kontakta sa kćerkom, domaći organi odmah doneli rešenje o privremenoj meri i odmah predvideli viđanje sa detetom u lokalnom Centru za socijalni rad, 7. jula 2006. godine. Sud je primetio da je očigledno bilo neophodno određeno prilagođavanje plana posete da bi se ponovo uspostavio kvalitetniji kontakt majke i deteta. Sa tim ciljem, Centar je nastojao da prilagodi plan poseta time što je predložio da se buduća viđanja planiraju petkom, u parku u blizini stana tuženog u Beogradu, pre nego što podnositeljka predstavke i M. J. provedu celu nedelju dana zajedno. Međutim, uprkos uputstvima, ispostavilo se da je podnositeljka predstavke nastavila da petkom odlazi u prostorije Centra za socijalni rad kako je planirano sudskim rešenjem o viđanju sa detetom, čime je propustila četiri viđanja u Beogradu, zbog straha da se sa kćerkom vidi samo u prisustvu tuženog, insistirajući da se sa njom vidi u Loznici. Prema tome, podnositeljka predstavke se nije prilagodila novoj nepovoljnoj situaciji, a nije učinila ni dodatne napore da joj se prilagodi. ESLJP je dalje istakao da podnositeljka nije tražila formalno izvršenje drugog rešenja o privremenoj meri do 6. maja 2009. godine niti je došla na neko od planiranih viđanja sa detetom u Centru za socijalni rad Palilula do 8. maja 2009. godine, tvrdeći da bi bila izložena velikoj patnji i opasnosti od viđanja sa tuženim tom prilikom. Sud je prihvatio da se podnositeljka predstavke možda bojala ponašanja njenog bivšeg supruga na osnovu njegovog navodnog uvredljivog i drskog ponašanja. Međutim, pošto je ona već pokrenula odgovarajući postupak protiv njega radi zaštite od takvog ponašanja, kao i nekoliko drugih parničnih i krivičnih postupaka, teško je razumeti zašto je kasnila sa podnošenjem predloga za izvršenje u vezi sa rešenjem o privremenoj meri i zašto nije dolazila na planirana viđanja da bi videla svoje dete u prisustvu socijalnih radnika. Sud je, takođe, konstatovao da podnositeljka predstavke nije nijednom zatražila da bude oslobođena obaveze plaćanja troškova postupka u vezi sa vršenjem roditeljskih prava, što

29 *Glaser protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 32346/96, od 19. septembra 2000. godine, *Hansen protiv Turske*, br. 36141/97, od 23. septembra 2003. godine i *Felbab protiv Srbije*, br. 14011/07, od 14. aprila 2009. godine.

joj omogućava Zakon o upravnom postupku, ako ti troškovi štete pojedincu i dobrobiti i stabilnosti njene porodice. Najzad, čim se podnositeljka predstavke obratila Centru za socijalni rad Palilula 6. maja 2009. godine, počela je redovno da se viđa sa ćerkom, u skladu sa drugim rešenjem o viđanju sa detetom, u prisustvu tuženog. Iako sam tuženi nije mnogo sarađivao za vreme ponovnih spajanja sa detetom, utvrđeno je da on nije pretio podnositeljki predstavke niti joj se obraćao na uvredljiv način. Sud konstatuje da su posle predloga podnositeljke predstavke za izvršenjem tog rešenja, stručnjaci Centra za socijalni rad očigledno olakšali njihov redovan kontakt u zaštićenoj sredini, kako je utvrđeno sudskim rešenjem.

U vezi sa negativnim odnosima, kako između samih roditelja, tako i između majke i deteta, kao i očiglednim emotivnim štetnim efektima planiranih susreta između podnositeljke i njene ćerke, samo i jedino oslanjanje na sudska rešenja radi organizovanja ponovnih susreta očigledno ne bi bilo dovoljno. S tim u vezi, ESLJP je konstatovao da je Centar za socijalni rad Palilula preusmeravao napore ponovljenih pokušaja da se nametne kontakt između majke i M. J. i tolerisanja sukoba između roditelja ka proaktivnijem pristupu. Centar je doneo sopstveni predlog rešenja da Savetovalište za brak i porodicu korektivno prati vršenje roditeljskih prava stranaka minimalno šest meseci, kao i terapiju za M. J. sa ciljem da se njen odnos sa majkom popravi. Domaći sud je, takođe, najavio da će preduzimati dalje mere pošto dobije izveštaj o uspehu pomenute terapije. Najzad, ESLJP je konstatovao da bi u budućnosti trebalo stvoriti propisne uslove da bi podnositeljka predstavke mogla da se viđa sa M. J. kako je utvrđeno rešenjem o privremenoj meri od 11. decembra 2006. godine. To ostaje obaveza koju organi države Srbije treba da ispune.

U skladu sa nevedenim okolnostima, ESLJP nije mogao da zaključi da su organi države propustili da preduzmu sve neophodne korake da podnositeljku predstavke spoje sa njenom kćerkom ili da osiguraju izvršenje rešenja o privremenoj meri. Stoga je ESLJP smatrao da nije došlo do povrede prava na porodični život podnositeljske predstavke.

ZAKLJUČAK

Osetljivost pitanja vršenja roditeljskog prava nakon razvoda braka ogleđa se i u posmatranim presudama Evropskog suda za ljudska prava. Lični odnosi roditelja i deteta u oblasti odlučivanja ESLJP povodom povrede prava na poštovanje porodičnog života najčešći su sporovi.

Presude se odnose na sprečavanje roditelja koji prema sudskoj odluci neposredno ne vrši roditeljsko pravo na održavanje ličnih odnosa sa detetom i na nesprovođenje sudske odluke o privremenim merama pri vršenju roditeljskog prava. Najčešće, jedan roditelj koji bilo prema sudskoj odluci ili protivpravnom faktičom vršenju roditeljskog prava, kod koga se dete nalazi, sprečava drugog roditelja da održava kontakt sa detetom.

Međusobno održavanje ličnih odnosa i zajednički život roditelja i deteta predstavljaju suštinski element postojanja porodičnog života. Nepostojanje zajedničkog života ili održavanja ličnih odnosa onemogućava ostvarivanje porodičnog života. Činjenica da porodični život ne postoji može biti rezultat: protivljenja jednog roditelja, protivljenja deteta i propusta državnih organa. Protivljenje deteta može dovesti do povrede prava na poštovanje porodičnog života samo ako državni organi nisu preduzeli neophodne mere za ostvarivanjem kontakta. Ako su državne vlasti preduzele sve neophodne mere, protivljenje deteta neće biti razlog da ESLJP utvrdi povredu prava na poštovanje porodičnog života. Za roditelja koji neposredno ne vrši roditeljsko pravo to je svakako nepravedan ishod. Posebno ističemo nepravičnost u slučaju ako je roditelj-staratelj protivpravno (otmicom) došao do „državine” deteta. U posmatranom kontekstu činjenica protoka vremena igra presudnu ulogu, što je u predmetnim presudama istakao i ESLJP, s obzirom na to da duži boravak deteta kod jednog roditelja onemogućava uspostavljanje roditeljskog prava drugog roditelja pozivanjem na potrebu stabilnosti deteta. Jedan broj presuda ima i krivičnopravnu dimenziju, i to u dva aspekta – nedavanje izdržavanja i(li) otmica deteta.

Kao pravilnost, ESLJP utvrđuje povredu prava na poštovanje porodičnog života (posebno u vezi sa članom 6 stavom 1) ako domaće vlasti u dužem periodu vremena ne izvršavaju donete odluke o vršenju roditeljskog prava i održavanju kontakta roditelja i deteta. Takav stav ESLJP posebno se pokazuje opravdanim ako imamo u vidu činjenicu da protek vremena ima presudnu ulogu u tim sporovima.

Propust državnih organa odnosi se na pasivno ponašanje prilikom izvršenja sudske odluke ili privremene mere.

Ostvarivanje prava roditelja na održavanje ličnih odnosa sa decom, uprkos aktivnom delovanju domaćih vlasti, ostaje neostvareno usled protivljenja dece. Ukoliko deca izražavaju čvrstu i konstatnu želju da ne žele da žive sa roditeljem koji prema sudskoj odluci treba da neposredno vrši roditeljsko pravo, napori državnih organa (prvenstveno suda i Centra za socijalni rad) neće imati efekta. Ipak, aktivno ponašanje državnih organa i pravovremeno izvršavanje sudskih odluka i privremenih mera, posmatrano iz ugla odgovornosti domaće države, implicira odsustvo utvrđivanja povrede prava na poštovanje porodičnog života i oslobađanje od te odgovornosti.

Asst. Uroš Novaković, MA*

DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT FOR HUMAN RIGHTS AGAINST SERBIA IN CONNECTION TO THE EXERCISE OF PARENTAL RESPONSIBILITIES AND PARENT-CHILD RELATIONS

Summary

The concept of the family as the basic institute of the Family Law was very often subject of analysis of the Family Law theory. Trends in comparative family law in late XX and early XXI century were reflected in the omission of the family definition in statutes. Judgment in relation to Article 8. of the Convention are also related to two areas that often overlap – a violation of the right to respect private life and the right to respect family life. Also, in a number of judgments in the case of a violation of the right to respect private or family life, the ECtHR often finds a violation of Article 6. § 1. Of the eight judgments that ECtHR has brought against the state of Serbia in respect of the family life, six of them are resolved issues of divorce, child custody and maintenance of personal relationships between parent and child (Damjanovic, Felbab, Krivošej, Tomic, V.A.M. and Veljkov). As regularity, the ECtHR found a violation of the right to respect family life (especially in conjunction with Article 6. § 1.) if the local government for a long period does not execute decisions regarding exercise of parental responsibility and maintaining contact with child. Justification of the ECtHR attitude especially appears if we take into account fact that the passage of time plays a crucial role in these disputes. Maintain personal relationships between parent and child and living together is an essential element of the family life existence. Absence of the family life may emerge as a result of: opposition to one parent, child's opposition and state authority omission.

Exercising the right of parents to maintain personal relationships with children, despite the active participation of domestic authorities, remain unclaimed due to opposition by children.

Key words: *European Court for Human Rights. Right to Respect Family Life. Parental Responsibility. Parent-Child Contact. Temporary Child Custody. Maintenance Assigning.*

---

* Uroš Novaković, MA. Teaching assistant, Faculty of Law University of Belgrade and PhD candidate. This article is the result of research within the project *Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System* (179059), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development.